

**DATE ANTROPOLOGICE PRELIMINARE
PRIVIND OSEMINTELE UMANE DIN NECROPOLA
BISERICII SF. SAVA (PIAȚA UNIVERSITĂȚII, BUCUREȘTI)**

*Andrei Soficaru**
*Mihai Constantinescu**
*Claudia Radu**
*Mihaela Culea**
*Lumița Andreică**

Keywords: *University Square, Late Medieval, anthropological analysis, paleopathology.*

Cuvinte cheie: *Piața Universității, Ev Mediu târziu, analiză antropologică, paleopatologie.*

Abstract: *The archaeological excavations from University Square (Bucharest) unearthed 676 graves of the Saint Sava Church dated to the 16th-19th centuries. Anthropological analyses of the human bones identified 491 adults and 133 non-adults; there are 149 females, 236 males and 239 indeterminate. The presence of dental pathologies, enamel hypoplasia, cribra cranii and cribra orbitalia, osteoarthritis and osteoperiostitis was noted. Injuries following accidents were identified on 44 skeletons while trauma caused by violence was noted on 40 skeletons. Also, seven individuals showed traces of syphilis infection and four of tuberculosis. We also noted the presence of Russian soldiers from the Crimean War who had suffered surgical interventions. An interesting case of military violence is the grave 1-3 containing three commingled skeletons.*

Rezumat: *Săpăturile arheologice din Piața Universității (București) au scos la iveală un număr de 676 morminte din cimitirul bisericii Sf. Sava, datat în secolele XVI-XIX. Analizele antropologice ale oaselor umane au indicat 491 adulți și 133 de non-adulți; pe sexe 149 sunt femei, 236 bărbați și 239 nedeterminați. S-au înregistrat date privind patologii dentare, hipoplazii ale emailului, cribra cranii și orbitalia cribra, osteoartroză și osteoperiostită. Leziuni datorate accidentărilor s-au identificat la 44 de schelete, în timp ce traume cauzate de violență au fost observate la 40 de schelete. De asemenea, șapte indivizi prezentau o infecție cu sifilis și patru cazuri cu tuberculoză. Au fost identificați soldați ruși din Războiul Crimeei, care au suferit intervenții chirurgicale. Un caz interesant de violență militară este mormântul 1-3, cu trei schelete amestecate.*

Săpăturile arheologice efectuate în Piața Universității în perioada 2010-2011, au scos la lumină 676 de morminte¹ ce aparțineau cimitirului bisericii Sf. Sava și care se datează în perioada sec. XVI-XIX².

Analiza antropologică a lotului de oseminte umane a avut următoarele rezultate: număr total de schelete analizate = 624; pe grupe de vârstă = 491 adulți și 133 non-adulți; pe sexe = 149 feminine, 236 masculine, 239 indeterminabili (vezi lista mormintelor analizate). Aceasta s-a efectuat conform cu protocolul standard al Laboratorului de Paleoantropologie (Institutul de

* Institutul de Antropologie „Francisc J. Rainer”, București.

¹ Mănușu-Adameșteanu *et alii* 2012, p. 181-191.

² Velter, Mănușu-Adameșteanu 2013, p. 169-193.

Antropologie „Fr. J. Rainer”) și care permite stabilirea stării de conservare și de reprezentare, determinarea sexului pe craniu și pe coxal, estimarea vârstei la deces, identificarea patologiei dentare, a urmelor de osteoartroză, identificarea *cribra orbitalia/cranii* și osteoperiostitei, notarea traumelor.

În cele ce urmează vor fi prezentate sintetic datele obținute.

	PDPE	DEP	DPC	DPPAM	NA
Total	6177	5374	556	1120	379

Tabel 1. Numărul total (pe întreg lotul) de poziții de dinți permanenți erupți (PDPE), dinți erupți permanenți (DEP), dinți permanenți cu carii (DPC), dinți permanenți pierduți ante mortem (DPPAM), numărul de abcese (NA).

Sex	DPC	DPPAM	NA
Feminin	14,79	27,24	7,75
Masculin	9,18	15,64	6,13
Indeterminabil	3,60	3,32	0,70

Tabel 2. Procentele de dinți cariați (Fig. 1), pierduți ante mortem și abcese (Fig. 2).

	Resorbție	Tartru
Total	232	266

Tabel 3. Numărul total de înregistrări.

Sex	Resorbție	Tartru
Feminin	37,93	32,33
Masculin	58,19	60,15
Indeterminabil	3,88	7,52

Tabel 4. Procentele de incidență pentru resorbție și tartru (Fig. 3).

c mand	i mand	c max	i max
227	191	182	171

Tabel 5. Numărul total de înregistrări pentru hipoplazia emailului (Fig. 4) la caninii și incisivii mandibulari (c mand, i mand) și maxilari (c max, i max).

Sex	c mand	i mand	c max	i max	medie
Feminin	32,60	32,98	31,87	32,16	32,40
Masculin	56,83	52,36	56,59	53,22	54,75
Indeterminabil	10,57	14,66	11,54	14,62	12,85

Tabel 6. Procentele de incidență pentru hipoplazia emailului (Fig. 4).

	<i>cribra orbitalia</i>	<i>cribra cranii</i>
Total	259	270

Tabel 7. Numărul de înregistrări pentru hyperostosa porotica (Fig. 5).

Sex	<i>cribra orbitalia</i>	<i>cribra cranii</i>
Feminin	32,05	31,48
Masculin	52,12	51,85
Indeterminabil	15,83	16,67

Tabel 8. Procentele de incidență pentru hyperostosa porotica (Fig. 5).

Sex	Valoare medie
Feminin	28,72%
Masculin	59,17%
Indeterminabil	12,53%

Tabel 9. Procentele de incidență pentru osteoartroză (Fig. 6, 7, 8).

Sex	Valoare medie
Feminin	27,13%
Masculin	47,30%
Indeterminabil	25,57%

Tabel 10. Procentele de incidență pentru osteoperiostită (Fig. 9, 10).

În privința traumelor cauzate de accidentări s-au înregistrat 34 la scheletele de sex masculin, 8 la cele de sex feminin și 2 la indeterminabili. Pe părți sunt 39 pe dreapta, 34 pe stânga și două medial ori superior. Acestea au afectat 75 de oase din care se pot enumera două pe craniu, 27 pe membrele superioare și 24 pe cele inferioare, una pe vertebre și una pe coaste. Ca tip: 33

sunt avulsiuni, două sunt de impact, 17 oblice, două penetrante, patru spirale, două „torus”, 20 transversale și patru prin zdrobire. Ca modificare a osului opt sunt aliniat (Fig. 11), 30 prezintă deformare semnificativă, la una a fuzionat articulația, două au infecții, la patru nu se observă, trei sunt normale, 18 sunt parțial aliniat (Fig. 12), opt au pseudoartroză și una este de tip necunoscut. Starea osului arată că una era nevindecată, șase parțial vindecate, 67 vindecate și una necunoscută.

Traumele cauzate de violență au fost identificate la 30 schelete de sex masculin, la nouă de sex feminin și la șapte indeterminabili. Partea cea mai afectată e dreapta, cu 56 de cazuri, apoi stânga cu 49, iar 16 sunt situate medial sau central. Incidența cea mai mare se întâlnește pe cranii (Fig. 13) - 69 de cazuri - apoi pe membrele superioare cu 41 de cazuri și cele mai puține pe membrele inferioare și vertebre sau coaste, cu nou respectiv câte patru cazuri pentru fiecare. Ca tipuri: trei sunt amputări, două sunt urme de autopsie, 14 sunt cauzate de lovituri cu obiecte ascuțite, 27 de obiecte boante, 71 de obiecte tăioase, trei de proiectile fiind identificate și urmele unei trepanații. Starea oaselor arată că 33 au fost produse în timpul vieții, 73 au fost în preajma decesului (sau chiar l-au cauzat), 13 e posibil să fie perimortem, iar două sunt postmortem.

O situație aparte o reprezintă mormântul 1-3 în care erau depuse trei schelete și care se afla la 35 de metri vest de necropolă³. Poziția anormală a scheletelor în groapă, cât și numeroasele tăieturi observate pe oase încă de la excavare au arătat un tratament diferit al celor înhumați. Studiul antropologic al acestor trei schelete cuprinde determinarea sexului și estimarea vârstei la deces, calcularea staturii și a indicilor de robusticitate, identificarea stresului ocupațional și înregistrarea traumelor ante- și perimortem.

Cele trei schelete au fost identificate ca adulți de sex masculin, cu staturi cuprinse între 169 cm și 178 cm. Aceștia prezintă o serie de urme de stres ocupațional cauzate de executarea unor activități fizice intense în cursul vieții. Marea majoritate a acestora sunt prezente la toți trei, ceea ce indică realizarea unor tipuri de mișcări asemănătoare, dar sunt mai numeroase și mai accentuate în cazul scheletului 1 și 2, fapt explicabil de vârstele mai înaintate ale indivizilor. Activitățile legate de aceste transformări pot fi ridicarea, aruncarea și transportul unor obiecte grele, mersul pe jos pe distanțe lungi și chircirea repetată. Leziuni cauzate de accidentări sau lovituri din timpul vieții s-au observat mai ales la scheletele 1 și 2. Traumele perimortem, în număr de 24, au afectat mai ales zona craniului sau a gâtului, dar se găsesc și pe scheletul postcranian. În proporție de cca 80% acestea au fost cauzate de arme tăioase, fiind identificate și urme produse de arme ascuțite, boante sau de foc.

³ Constantinescu *et alii* 2015.

Corelarea analizei osteoarheologice cu datele istorice au arătat că datarea complexului și tipurile de armament folosit corespund sfârșitului de secol XVI, când în timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601) armata devine semi-profesionistă și sunt utilizați pe scară largă mercenarii. În acest context, conflictul care a dus la uciderea celor trei indivizi poate fi legat de revolta antiotomană din București (13 noiembrie 1594) sau de luptele domnitorului cu armata otomană pentru eliberarea Bucureștiului (12 octombrie 1595). Analiza antropologică a arătat că traumele antemortem, indicatori de stres ocupațional, statura, asimetria și indicii arată că cei trei indivizi aruncați în groapă au desfășurat în cursul vieții activități specifice unor persoane cu pregătire militară. Modelul traumelor perimortem este diferit de cel al execuțiilor în epocă, iar incidența lor este mult mai mare față de lotul din Piața Universității. De asemenea, modelul de depunerea al indivizilor în groapă, sexul și vârsta lor, tipurile de traume și localizarea acestora sunt similare cu alte înmormântări colective din Europa. Întreaga noastră analiză sugerează că uciderea celor trei indivizi a avut loc în urma unui eveniment militar și a fost făcută de către militari profesioniști. Cei uciși ar fi putut să fie mercenari din armata principilor locali sau soldați din armata otomană. Dacă erau dintre oamenii Voievodului Mihai, omorâți de turci, aceștia nu s-ar fi implicat în îngroparea lor și ar fi fost luați de localnici și inhumati creștinește într-un cimitir. Dar cei trei sunt îngropați de atacatori: groapa are umplutura uniformă semn că a fost acoperită rapid, cei trei nu aveau haine pe ei, urmele de buzdugan, de vârf de săgeată și de proiectil de flintă arată că au fost atacați inițial de la distanță pentru a fi imobilizați; o dată răniți grav au fost omorâți cu lovituri multiple și doar unul dintre ei a reușit să se opună⁴.

În urma studiului nostru s-au identificat șapte indivizi adulți, cu vârste cuprinse între 30 și 50 de ani (doi indeterminabili și cinci de sex masculin) ce prezintă modificări tipice ale oaselor pentru infecția cu sifilis⁵ (Fig. 14, 15). Aceste rezultate sunt în concordanță cu informațiile oferite de documentele vremii, menționate de călătorii străini și de medici care au dat detalii obiective despre Moldova și Țara Românească. De exemplu, Andreas Wolff care vizitează Moldova în 1780 vorbește de faptul că multe „persoane suferă din cauza sifilisului”⁶. Franz Sulzer în 1782 menționează frecvența ridicată a sifilisului în ambele țări⁷. Mai mult de atât, Mitropolia Bucureștiului înregistrează în perioada 1739-1850 un număr de 15 plângeri al unor soții împotriva soților, ce îi acuză că le-au infectat cu sifilis⁸. De cealaltă parte a Carpaților, primul cabinet de boli dermato-venerice din Ungaria a fost deschis de Ernő Schwimmer la

⁴ Constantinescu *et alii* 2015.

⁵ Radu *et alii* 2015.

⁶ Samarian 1938, p. 383.

⁷ Felix 1901, p. 71.

⁸ Vintilă-Ghițulescu 2011, p. 314-316.

Cluj în 1874, fapt ce indică numeroase cazuri în Transilvania. Toate aceste documente demonstrează că sifilisul era prezent într-o formă endemică pe teritoriul României de azi, afectând un număr mare de indivizi.

În privința căilor de transmitere, descoperirile monetare din cimitirul de la Sfântul Sava sugerează existența relațiilor comerciale între Țara Românească și Imperiul Habsburgic, Regatul Poloniei, Veneția și Imperiul Otoman⁹. Astfel, existau rute de transmisie ale bolii. De asemenea, prostituatele și armatele străine erau considerați purtători ai bolii¹⁰. Numeroasele războaie care au afectat zona au facilitat răspândirea continuă a infecției prin creșterea numărului de prostituate și alterarea relațiilor familiale¹¹. Sulzer sugerează în 1792 că sifilisul a fost adus în sec. XVII pe acest teritoriu de către armatele austriece și rusești¹².

Vârsta la deces a indivizilor din lotul analizat, cu excepția scheletului 447, variază între 30 și 50 de ani cu o medie de 37,5 ani; aceasta înseamnă că s-au infectat înainte de a treia decadă a vieții.

Pentru cazurile de tuberculoză au fost identificate patru cazuri (Fig. 16, 17). Identificarea corectă a urmelor patologice de pe oase a fost făcută prin diagnostic diferențial și astfel s-au găsit leziunile tipice bolii. Pentru a vedea care a fost incidența acestei boli în populația orașului, au fost consultate anuarele statistice ale Bucureștiului pentru perioada 1880-1940; s-a verificat și care era procentul de decese având drept cauză TBC-ul. Cercetarea noastră s-a extins și în colecția osteologică Rainer, unde tuberculoza reprezintă 28,69% din cauzele deceselor. Astfel s-a efectuat o statistică generală cu vârstele la deces, ocupația, loc de naștere (urban sau rural) și cauza decesului (TBC ori și altele).

Transmiterea tuberculozei era favorizată de o serie de factori. Imigrarea oamenilor de la sate la orașe pentru căutarea unui loc de muncă a dus la supra-aglomerarea acestora. Este cazul și orașului București, a cărei populație a crescut din 1830 până în 1930, de la 58.000 de locuitori la 630.000¹³. Odată ajunși la oraș, oamenii erau nevoiți să locuiască în condiții insalubre cu standarde de igienă foarte scăzute, fără surse suficiente de apă și fără canalizare. Abia prin 1880 încep lucrările de asanare ale unor cursuri de apă, care presupuneau lucrări de pavare și canalizare a străzilor, rectificarea cursului și canalizarea Dâmboviței și aprovizionarea cu apă de bună calitate a orașului¹⁴. Spațiile de locuit erau aglomerate, în special la periferie, unde majoritatea familiilor dețineau o singură încăpere¹⁵. Acestea reprezentau condiții ideale pentru transmiterea bacililor pe

⁹ Velter, Mănuclu-Adameșteanu 2013, p. 169-193.

¹⁰ Felix 1901, p. 126; Samarian 1938, p. 381. Meyer *et alii* 2002, p. 39-58. Šlaus, Novak 2007, p. 503-510. Vintilă-Ghițulescu 2011, p. 314.

¹¹ Felix 1901, p. 127-129. Vintilă-Ghițulescu 2011, p. 134-136.

¹² Felix 1901, p. 126.

¹³ Millea 1933, p. 16.

¹⁴ Millea 1933, p. 73.

¹⁵ Millea 1933, p. 23.

calea aerului. Nu trebuie, însă, trecută cu vederea ignoranța oamenilor simpli față de igiena proprie.

S-au identificat trei categorii de ocupații cu risc mare de îmbolnăvire de tuberculoză: muncile necalificate, cele care presupun un nivel ridicat de poluare și acele activități ce cresc probabilitatea de expunere la infectare¹⁶. Ipoteza a fost verificată pe indivizii din colecția Rainer; rezultatul obținut fiind cel așteptat: procentul cel mai mare de decese în urma îmbolnăvirii cu tuberculoză a fost atins de bărbații ce desfășurau munci necalificate. Legătura dintre sărăcie și boală era apropiată.

Subiecții care au suferit intervenții chirurgicale sunt reprezentați de mai multe schelete ale unor militari ruși care au decedat în timpul războiului Crimeii; dintre aceștia unul are și urme de autopsiere pe craniu și coloana vertebrală. Consultarea diferitelor surse istorice a arătat că urmele de tăiere de pe oase au fost efectuate cu unelte specifice perioadei și urmând manualele de chirurgie cunoscute în epocă. Intervențiile - foarte posibil făcute într-un spital din București, cel mai probabil Colțea - au afectat oasele membrilor superioare și inferioare, iar într-un caz craniul.

Lotul de oseminte umane de la Piața Universității este important pentru istoria Bucureștiului medieval prin numărul mare de schelete analizate și prin informațiile oferite de acestea. Astfel, se poate stabili speranța de viață la naștere ori mortalitate, se pot observa principalele boli ce au afectat locuitorii din mahalaua Sf. Sava, este posibilă determinarea stilului de viață și a stării de sănătate la diferite categorii de vârste sau sexe. Toate aceste date sunt în curs de prelucrare, urmând a face obiectul unor studii privind demografia, starea de sănătate, traumele suferite, în comparație cu alte loturi de pe teritoriul României din perioada medievală și modernă.

Mulțumiri:

Autorii sunt recunoscători Dr. G. Mănucu-Adameșteanu și E. Gavrilă, de la Muzeul Municipiului București, pentru informațiile privind contextele arheologice. Acest studiu a fost efectuat în cadrul proiectului PNII-ID-PCCE-2011-2-0013, acordat de către Autoritatea Națională pentru Cercetare Științifică, CNCS-UEFISCDI.

¹⁶ Roberts, Buikstra 2003, p. 69-74. Felix 1901, p. 155-158.

Anexa 1. Lista mormintelor analizate.

Nr. schelet	Sex	Vârsta
M 0001	M	33-45.6
M 0002	M	33-45.2
M 0003	M	22-32
M 0004	lipsă	
M 0005A	F	33-48.8
M 0005B	ind.	43-55
M 0005C	ind.	5-6
M 0005D	ind.	30-50
M 0005E	ind.	30-50
M 0006A	ind.	4-5
M 0006B	F	70
M 0006C	F	39.4-58
M 0006D	ind.	30-50
M 0006E	ind.	14-20
M 0006F	ind.	30-50
M 0007	M	51.5
M 0008A	ind.	8-12
M 0008B	ind.	25-40
M 0009A	M	33-42
M 0009B	ind.	30-50
M 0010	reînhum.	
M 0011	F	34.7
M 0012	lipsă	
M 0013	lipsă	
M 0014	F	35-39
M 0015	ind.	30-50
M 0016	lipsă	
M 0017	F	33-47
M 0018A	M	20-30
M 0018B	M	26-34.7
M 0018C	ind.	43-58
M 0018D	F	20-34
M 0018E	M	33-51.9

M 0018F	ind.	33-42
M 0019A	M	33-44
M 0019B	ind.	30-50
M 0020A	M	34.7-39.4
M 0020B	F	6-9 luni
M 0021	F	4
M 0022	F	34.7
M 0023	ind.	9
M 0024	F	33-49
M 0025	M	11-15
M 0026A	ind.	7-8
M 0026B	M	51.5-51.9
M 0027	F	45.2-48.1
M 0028	M	33-56.2
M 0029	lipsă	
M 0030A	F	48.8-51.9
M 0030B	M	45.6
M 0030C	ind.	30-50
M 0030D	F	30-34
M 0031A	ind.	14-16
M 0031B	F	39.4
M 0031C	M	49-50
M 0032	F	43-58
M 0033A	F	32-34
M 0033B	ind.	30-50
M 0033C	ind.	3
M 0034A	M	39.4/45.5
M 0034B	F	23
M 0034C	F	20-30
M 0035 A	ind.	30-50
M 0035 B	ind.	4
M 0036	lipsă	
M 0037 A	F	39.4
M 0037 B	ind.	6-7

M 0038A	F	30-40
M 0038B	F	24-32
M 0038C	ind.	9-15
M 0039	ind.	3-5 ani
M 0040	ind.	7
M 0041	ind.	1,6-2 ani
M 0042	ind.	nou născut
M 0043	M	20-28
M 0044	F	34.7-36.2
M 0045	M	33-45.5
M 0046	lipsă	
M 0047A	M	30-42
M 0047B	M	30
M 0047C	ind.	6 luni
M 0048	M	20-25
M 0049	M	20-23
M 0050	F	30-30.7
M 0051	M	43.55-48.8
M 0052	lipsă	
M 0053	lipsă	
M 0054	M	42-45.2
M 0055	M	20-25
M 0056	M	20-25
M 0057	M	45-50
M 0058	M	39
M 0059	ind	11-12
M 0060	M	38.2-55
M 0061	M	23-32
M 0062	M	23.4-34
M 0063	M	25-30
M 0064	F	49-71
M 0065	lipsă	
M 0066	M	30-35
M 0067	F	49-60

M 0068 A	F	1.6-3
M 0068 B	M	40-50
M 0069	F	40-60
M 0070	F	30-34
M 0071	lipsă	
M 0072	M	35.2
M 0073	M	54-64
M 0074	M	43-55
M 0075	F	30.7-46
M 0076	F	32-46
M 0077	F	20-24
M 0078A	F	33-46
M 0078B	ind.	8-9
M 0079	M	33-42
M 0080	M	45-47
M 0081	ind.	10-12
M 0082	F	19.4-23
M 0083	M	34,7-38
M 0084	ind.	30-50
M 0085	ind.	12
M 0086	lipsă	
M 0087	ind.	nou născut
M 0088	F	30-50
M 0089	M	45,6
M 0090	M	49-50
M 0091	lipsă	
M 0092	lipsă	
M 0093	M	33-44
M 0094	lipsă	
M 0095	ind.	11-14
M 0096	ind.	30-50
M 0097	ind.	< 14
M 0098	lipsă	
M 0099	ind.	3

M 0100	lipsă	
M 0101	lipsă	
M 0102	lipsă	
M 0103	lipsă	
M 0104	ind.	9-10
M 0105	F	39.4-49
M 0106	lipsă	
M 0107	lipsă	
M 0108A	M	39.4-56.2
M 0108B	ind.	11.5-14
M 0109	ind.	6
M 0110A	ind.	5-8
M 0110B	ind.	30-50
M 0111	M	39.4
M 0112	F	30-32
M 0113A	ind.	30-50
M 0113B	ind.	6-7
M 0114	F	45.2
M 0115	M	40-56.2
M 0116	lipsă	
M 0117	lipsă	
M 0118	lipsă	
M 0119	M	35-51.2
M 0120	F	2-3
M 0121	lipsă	
M 0122A	ind.	1.6
M 0122B	ind.	9-10
M 0123	lipsă	
M 0124	lipsă	
M 0125	lipsă	
M 0126A	M	33-42
M 0126B	F	4-5
M 0127	M	43-56.2
M 0128	M	33-45.5

M 0129	F	38.2-46
M 0130	lipsă	
M 0131	F	48.1-50
M 0132	lipsă	
M 0133	M	30-51.9
M 0134	ind.	6-7
M 0135	F	24-35
M 0136	M	30-40
M 0137	M	30.5
M 0138	M	20-23
M 0139	ind.	2-3
M 0140	ind.	12-15
M 0141	ind.	4-6
M 0142	M	25-32
M 0143	M	45-47
M 0144	F	30-46
M 0145	ind.	40-50
M 0146	ind.	14-16
M 0147	M	33-42
M 0148	reînhum.	
M 0149	ind.	8-9
M 0150	F	40-50
M 0151	M	33-45.6
M 0152	M	33-42
M 0153	F	30-35
M 0154	M	24-30
M 0155	M	30-40
M 0156	M	43-55
M 0157	ind.	2-2.5
M 0158	M	45-50
M 0159	F	34-38
M 0160	ind.	23-25
M 0161	reînhum.	
M 0162	ind.	6-7

M 0163	ind.	30-40
M 0164	ind.	6-7
M 0165	ind.	4-5
M 0166	M	26-34
M 0167	M	26-34
M 0168	M	33-42
M 0169	ind.	20-30
M 0170	ind.	15-16
M 0171	M	19-23
M 0172	M	33-42
M 0173	ind.	17-20
M 0174	ind.	14-16
M 0175	M	25-30
M 0176	ind.	14-15
M 0177	M	35-45
M 0178	M	45-50
M 0179	M	26-34
M 0180	ind.	7-9
M 0181	ind.	15-17
M 0182	M	33-42
M 0183	M	45-50
M 0184	ind.	2.5-4
M 0185	lipsă	
M 0186	M	18-20
M 0187	ind.	20
M 0188	M	30-34
M 0189	ind.	4-5
M 0190	M	30-50
M 0191	M	26-34
M 0192	ind	30-50
M 0193A	F	48.1
M 0193B	ind.	nou născut
M 0194	ind.	30-50
M 0195	reînhum.	

M 0196	M	43-55
M 0197	F	33-46
M 0198	M	35-47
M 0199	ind.	30-40
M 0200	M	35-40
M 0201	M	24-30
M 0202	ind	30-50
M 0203	ind.	25-35
M 0204	ind.	30-50
M 0205	ind.	30-50
M 0206	ind.	30-50
M 0207	ind.	nou născut
M 0208	ind.	nou născut
M 0209	ind.	8-9
M 0210	ind.	30-50
M 0211	reînhum.	
M 0212	ind.	30-50
M 0213	reînhum.	
M 0214	ind.	30-50
M 0215	F	30-40
M 0216	reînhum.	
M 0217	ind.	30-50
M 0218	F	32-46
M 0219	M	30-34
M 0220	F	33-38
M 0221	M	33-44
M 0222	reînhum.	
M 0223	reînhum.	
M 0224	M	45-50
M 0225	M	33-42
M 0226	F	30-32
M 0227	ind.	20-40
M 0228	F	30-40
M 0229	M	34-38

M 0230	M	48.8-64
M 0231	M	33-42
M 0232	M	33-42
M 0233	ind.	30-50
M 0234	ind.	30-50
M 0235	F	20-24
M 0236	M	34-38
M 0237	M	33-45.6
M 0238	M	40-44
M 0239	ind.	30-50
M 0240	ind.	7-9
M 0241	M	20-23
M 0242	ind.	20-50
M 0243	F	38-45.5
M 0244	M	33-42
M 0245	M	20-23
M 0246	reînhum.	
M 0247	M	43-55
M 0248	ind.	30-50
M 0249	reînhum.	
M 0250	ind.	20-30
M 0251	M	45-50
M 0252	ind.	33-42
M 0253	reînhum.	
M 0254	M	35-42
M 0255 A	M	43-56.2
M 0255 B	ind.	30-50
M 0256	ind.	30-50
M 0257	ind.	16-18
M 0258	ind.	17-18
M 0259	F	30-50
M 0260	F	30-40
M 0261	ind.	30-50
M 0262	ind.	4-5

M 0263	F	20-24
M 0264	ind.	12-14
M 0265	ind.	6-7
M 0266	ind.	1-2
M 0267	ind.	4-5
M 0268	M	17-19
M 0269	F	30-34
M 0270	ind.	13-14
M 0271	M	26-34
M 0272	F	16-18
M 0273	ind.	30-50
M 0274	M	33-46
M 0275	M	35-38
M 0276	ind.	5-7
M 0277	ind.	30-50
M 0278	M	45-50
M 0279	M	48.8
M 0280	M	30-40
M 0281	F	30.7
M 0282	F	33-46
M 0283	ind.	30-50
M 0284	M	26-32
M 0285	M	24-30
M 0286	M	35-45.2
M 0287	M	50-60
M 0288	ind.	30-50
M 0289	F	32-46
M 0290	M	30-40
M 0291	ind.	3-4
M 0292	M	40-44
M 0293	M	24-28
M 0294	ind.	9-10
M 0295	ind.	30-50
M 0296	M	55-60

M 0297	M	33-42
M 0298	ind.	30-50
M 0299	ind.	30-50
M 0300	ind.	30-50
M 0301	reînhum.	
M 0302	M	33-45.5
M 0303	reînhum.	
M 0304	reînhum.	
M 0305	M	39.4-45.6
M 0306 A	M	35-38
M 0306 B	M	45.2-56.2
M 0307	M	35.2-55
M 0308	F	48.8-56.2
M 0309	ind.	30-50
M 0310	ind.	30-50
M 0311	M	30-50
M 0312	M	33-51.9
M 0313	M	19-20
M 0314	ind.	14-16
M 0315	ind.	2-3
M 0316	M	39.4-55
M 0317	ind.	7
M 0318	ind.	30-50
M 0319	ind.	26-32
M 0320	F	35-38
M 0321	reînhum.	
M 0322	reînhum.	
M 0323	M	24-28.7
M 0324	reînhum.	
M 0325	ind.	30-50
M 0326	ind.	14-16
M 0327	ind.	30-50
M 0328	F	26-34
M 0329	M	43-55

M 0330	F	17
M 0331	M	35-38
M 0332	M	30-50
M 0333	M	33-46
M 0334	F	30-50
M 0335	F	30-50
M 0336	ind.	15-17
M 0337	F	51.5+
M 0338	reînhum.	
M 0339	M	20-28
M 0340	reînhum.	
M 0341	M	30-50
M 0342 A	ind.	2-2.5
M 0342 B	ind.	9-9.5 luni fetale
M 0342 C	ind.	8-9 luni
M 0343	ind.	30-50
M 0344	ind.	30-50
M 0345	F	39.4-44
M 0346	M	35-38
M 0347	M	40-56.2
M 0348	reînhum.	
M 0349	M	20-28.7
M 0350	ind.	30-50
M 0351	ind.	30-50
M 0352	ind.	14-16
M 0353	ind.	30-50
M 0354	ind.	30-50
M 0355	ind.	30-50
M 0356	ind.	30-50
M 0357	reînhum.	
M 0358	ind.	30-50
M 0359	ind.	30-50
M 0360	F	43-58

M 0361	M	40-50
M 0362	reînhum.	
M 0363	F	33-46
M 0364	lipsă	
M 0365	M	43-56.2
M 0366	F	20-23
M 0367	M	30-34
M 0368	ind.	16-18
M 0369	M	26-34
M 0370	ind.	40-50
M 0371	F	30-46
M 0372	ind.	30-50
M 0373	ind.	30-50
M 0374	M	45.6
M 0375	M	30-35
M 0376	M	35-40
M 0377	ind.	12-15
M 0378	reînhum.	
M 0379	M	39.4-45
M 0380	reînhum.	
M 0381	F	40-45
M 0382	ind.	30-50
M 0383	reînhum.	
M 0384	reînhum.	
M 0385	reînhum.	
M 0386	M	23-30
M 0387	M	40-50
M 0388	M	45-50
M 0389	M	60-61,2
M 0390	F	34.7
M 0391	M	43-55
M 0392	M	43-55
M 0393	F	33-46
M 0394	M	33-42

M 0395	F	51.5
M 0396	F	45-55
M 0397	reînhum.	
M 0398	F	18
M 0399	ind.	3-5
M 0400	F	40-50
M 0401	M	43-55
M 0402	ind.	40-50
M 0403	reînhum.	
M 0404	F	65+
M 0405	ind.	3-5
M 0406	M	33-43.8
M 0407	ind.	30-50
M 0408	M	33-44
M 0409	F	35-39.4
M 0410	F	38.2
M 0411	ind.	20-30
M 0412	reînhum.	
M 0413	ind.	30-40
M 0414	M	33-42
M 0415	ind.	30-50
M 0416	F	16-17
M 0417	M	20-23
M 0418	ind.	30-50
M 0419	F	43-58
M 0420	M	14-16
M 0421	F	30-50
M 0422	reînhum.	
M 0423	M	33-42
M 0424	F	45-50
M 0425	M	26-34
M 0426	F	33-44
M 0427	F	30-50
M 0428	lipsă	

M 0429	M	35-40
M 0430	F	20-23
M 0431	M	33-48.8
M 0432	ind.	30-50
M 0433	ind.	30-50
M 0434	M	35-45
M 0435	reînhum.	
M 0436	ind.	40-50
M 0437	reînhum.	
M 0438	ind.	14-16
M 0439	ind.	30-50
M 0440	lipsă	
M 0441	M	20-23
M 0442	F	21-25
M 0443	M	18,5-20
M 0444	ind.	5-7
M 0445	F	48.1
M 0446	reînhum.	
M 0447	reînhum.	
M 0448A	ind.	30-50
M 0448B	M	34-40
M 0449A	F	50-55
M 0449B	M	45-55
M 0450	ind.	35-50
M 0451	ind.	43-58
M 0452	lipsă	
M 0453	M	43-55
M 0454	F	33-42
M 0455	ind.	9-11
M 0456	lipsă	
M 0457	M	20-23
M 0458	M	40-45.2
M 0459	ind.	6-8
M 0460	F	48.1

M 0461	ind.	11-13
M 0462	M	18-23
M 0463	F	16-18
M 0464	M	20-25
M 0465	M	30-35,2
M 0466	M	33-42
M 0467	M	40-50
M 0468	ind.	14-16
M 0469	M	43-55
M 0470	F	20-23
M 0471	ind.	30-50
M 0472	M	45-50
M 0473	M	35.2
M 0474	F	34.7-40
M 0475	lipsă	
M 0476	reînhum.	
M 0477	lipsă	
M 0478	ind.	33-42
M 0479	F	20-23
M 0480	reînhum.	
M 0481	ind.	40-50
M 0482	M	50-64
M 0483	reînhum.	
M 0484	lipsă	
M 0485	M	40-47
M 0486	M	25-30
M 0487	F	35-40
M 0488	F	20-23
M 0489	M	55-60
M 0490	F	45-50
M 0491	ind.	12-14
M 0492	F	35-45
M 0493	ind.	30-50
M 0494	F	40-50

M 0495	M	23-30
M 0496	M	39.4
M 0497	reînhum.	
M 0498	ind.	4-6
M 0499	lipsă	
M 0500	reînhum.	
M 0501	ind.	24-28
M 0502	M	34-38
M 0503	M	60+
M 0504A	ind.	9-11
M 0504B	M	45-50
M 0505	M	33-42
M 0506	M	50-64
M 0507	F	48.8
M 0508	F	35-45
M 0509	M	33-44
M 0510	reînhum.	
M 0511	reînhum.	
M 0512	F	33-46
M 0513A	M	33-42
M 0513B	M	33-46
M 0514	F	25
M 0515	ind.	30-50
M 0516	ind.	3-4
M 0517A	ind.	4
M 0517B	ind.	1,8-2
M 0518	M	33-44
M 0519	F	20-32
M 0520	ind.	1
M 0521	F	43-58
M 0522	ind.	8-10
M 0523	lipsă	
M 0524	reînhum.	
M 0525	F	30-50

M 0526	F	60+
M 0527	F	33-46
M 0528	F	38-50
M 0529	M	30-50
M 0530	reînhum.	
M 0531	M	43-55
M 0532	F	24-25
M 0533	M	35-44
M 0534	F	30-50
M 0535	M	30-50
M 0536	M	39.4-58
M 0537	M	30-35.2
M 0538	ind.	13-14
M 0539	F	19
M 0540	ind.	26-32
M 0541A	M	33-45.5
M 0541B	M	34.7-36.2
M 0542A	M	26-43.4
M 0542B	ind.	2-2.5
M 0543	M	35.2-51.9
M 0544	F	59-71
M 0545	F	60+
M 0546	F	20-23
M 0547	M	23-30
M 0548	F	40-55
M 0549	ind.	30-50
M 0550	F	30-32
M 0551	ind.	3-5
M 0552	ind.	16-18
M 0553	F	33-46
M 0554	M	40-47
M 0555	reînhum.	
M 0556	ind.	13-18
M 0557	M	34-40

M 0558	ind.	40-50
M 0559	reînhum.	
M 0560	M	19-20
M 0561	ind.	30-50
M 0562	lipsă	
M 0563	ind.	3-5
M 0564	lipsă	
M 0565	lipsă	
M 0566	ind.	15-18
M 0567	ind.	4-6
M 0568	reînhum.	
M 0569	F	35-50
M 0570	ind.	30-50
M 0571	ind.	30-50
M 0572	ind.	15-18
M 0573	ind.	9-11
M 0574	ind.	30-50
M 0575	M	26-34
M 0576 A	M	40-50
M 0576 B	ind.	20-30
M 0577	ind.	2.5-4
M 0578	M	33-42
M 0579	M	25-32
M 0580	M	40-64
M 0581	F	39.4
M 0582	ind.	2-4
M 0583	lipsă	
M 0584	M	43-55
M 0585	ind.	13-14
M 0586	ind.	30-50
M 0587	M	40-50
M 0588	F	43-58
M 0589	M	19,4 - 24
M 0590	M	33-42

M 0591	F	35-45
M 0592	M	19-20
M 0593	ind.	30-50
M 0594	ind.	8-9
M 0595	F	48,8-60
M 0596	F	30-46
M 0597	F	43-58
M 0598	ind.	6-9
M 0599	F	50-60
M 0600	M	30-50
M 0601	ind.	in utero
M 0602	M	25-51,5
M 0603	reînhum.	
M 0604	F	40-60
M 0605	reînhum.	
M 0606	F	21-30
M 0607	M	26-32
M 0608	M	54-64
M 0609	ind.	30-45
M 0610	ind.	5-6
M 0611	lipsă	
M 0612	ind.	3-5
M 0613	M	33-48,8
M 0614	M	33-45
M 0615	M	28,7-36
M 0616	ind.	6-9
M 0617	M	33-42
M 0618	ind.	3-4
M 0619	ind.	1-3
M 0620	M	26-32
M 0621	M	20-30
M 0622	ind.	30-50
M 0623	F	50-60
M 0624	reînhum.	

M 0625	M	33-42
M 0626	M	50-60
M 0627	F	30-40
M 0628	M	34-40
M 0629	ind.	18-20
M 0630	reînhum.	
M 0631	F	35-40
M 0632	ind.	9-10
M 0633	ind.	30-50
M 0634	ind.	10-13
M 0635	M	18-19
M 0636	ind.	14-16
M 0637	F	30-40
M 0638	F	40-50
M 0639	ind.	35-50
M 0640	F	40-50
M 0641	F	43-58
M 0642	ind.	19-20
M 0643	ind.	40-50
M 0644	lipsă	
M 0645	ind.	40-50
M 0646	F	43-58
M 0647	lipsă	
M 0648	F	38-44
M 0649	lipsă	
M 0650	ind.	30-50
M 0651	ind.	5-8
M 0652	M	35-45
M 0653	F	35-50
M 0654	reînhum.	
M 0655	ind.	40-60
M 0656	M	33-51,2
M 0657	F	30,7-38,2
M 0658	ind.	30-50

M 0659	M	34-38
M 0660 A	M	33-50
M 0660 B	ind.	5-6
M 0660 C	ind.	in utero
M 0661	lipsă	
M 0662	F	33-46
M 0663	F	35-40
M 0664	M	30-40
M 0665	ind.	30-50
M 0666	M	28-32
M 0667	lipsă	
M 0668	M	23,4-30
M 0669	lipsă	
M 0670	ind.	30-50
M 0671	ind.	18-19
M 0672	ind.	15-16
M 0673	ind.	11-13
M 0674	ind.	40-60
M 0675	lipsă	
M 0676	lipsă	

Bibliografie

Constantinescu et alii 2015: M. Constantinescu, Elena Gavrilă, S. Greer, A. Soficaru, D. Ungureanu, *Fighting to the death: weapon injuries in a mass grave (16th-17th century) from Bucharest, Romania*, International Journal of Osteoarcheology, DOI: 10.1002/oa.2450.

Felix 1901: I. Felix, *Istoria igienei în România în secolul al XIX-lea. Starea ei la începutul secolului al XX-lea* Analele Academiei Române, seria 2, XXIII, 1901, p. 1-372.

Meyer et alii 2002: C. Meyer, C. Jung, T. Kohl T, A. Poenicke, A. Poppe, K. W. Alt, *Syphilis 2001- a palaeopathological reappraisal*, HOMO, 53, 1, 2002. p. 39-58.

Mănuclu-Adameșteanu et alii 2012: G. Mănuclu-Adameșteanu & al., 102. București. Punct: Piața Universității, în M. V. Angelescu (ed.), CCA. Campania 2011, Institutul Național al Patrimoniului, 2012, p. 188-191.

Millea 1933: G. Millea, *Contribuții la demografia municipiului București 1831-1931*, Tipografia Curții Regale F. Gobl, București, 1933.

Radu et alii 2015: Claudia Radu, Luminița Andreică, M. Constantinescu, A. Soficaru, *Multiple Cases with Probable Treponemal Infection from 16th to 19th Centuries Romania*, International Journal of Osteoarcheology, DOI: 10.1002/oa.2444.

Roberts, Buikstra 2003: C. A. Roberts, J. E. Buikstra, *The Bioarchaeology of Tuberculosis*. University Press of Florida, 2003.

Samaritan 1938: P. G. Samaritan, *Medicina și Farmacia în Trecutul Românesc. Vol. II 1775-1834*, Tipografia Cultura, București, 1938.

Šlaus, Novak 2007: M. Šlaus, M. Novak, *A Case of Venereal Syphilis in the Modern Age Horizon of Graves near the Church of St. Lawrence in Crkari*, Prilozi Instituta za Arheologiju u Zagrebu, 24, 2007, p. 503-510.

Velter, Mănuclu-Adameșteanu 2013: Ana-Maria Velter, G. Mănuclu-Adameșteanu, *Monede scoase la lumină din situl arheologic din Piața Universității din București*, CAB, IX, 2013, p. 169-193.

Vintilă-Ghițulescu 2011: Constanța Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic: biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, Humanitas, București, 2011.

Lista figurilor / List of figures

Figura 1. M 89, carii pe molarii mandibulari.

Figure 1. M 89, caries on the mandibular molars.

Figura 2. M 2, abces la molarul 1 de pe maxilar.

Figure 2. M 2, abscess on the maxillary 1st molar.

Figura 3. M 27, tartru depus pe dinții mandibulari.

Figure 3. M 27, calculus on the mandibular teeth.

Figura 4. M 81, hipoplazia emailului.

Figure 4. M 81, enamel hypoplasia.

Figura 5. M 111, *Criba orbitalia*.

Figure 5. M 111, *Criba orbitalia*.

Figura 6. M 2, osteoartroză pe epifiza distală de la femurul drept.

Figure 6. M 2, osteoarthrosis of the distal epiphysis of right femur.

Figura 7. M 93, osteoartroză pe epifiza proximală a tibiei drept.

Figure 7. M 93, osteoarthrosis of the proximal epiphysis of right tibia.

Figura 8. M 60, osteoartroză pe epifiza distală a humerusului stâng.

Figure 8. M 60, osteoarthrosis of the distal epiphysis of left humerus.

Figura 9. M 2, periostită pe tibia dreaptă.

Figure 9. M 2, osteoperiostitis on the right tibia.

Figura 10. M 153, periostită pe tibia stângă.

Figure 10. M 153, osteoperiostitis on the left tibia.

Figura 11. M 127, fractură a cubitusului drept.

Figure 11. M 127, fracture of the right ulna.

Figura 12. M 178, fractură a femurului stâng.

Figure 12. M 178, fracture of the left femur.

Figura 13. M 127, fractură cu înfundare a suprafeței osului.

Figure 13. M 127, blunt force trauma.

Figura 14. M 302, leziuni tipice pentru infecția cu sifilis pe frontal.

Figure 14. M 302, lesions of syphilis on the frontal bone.

Figura 15. M 68B, modificări ale suprafeței tibiei cauzate de sifilis.

Figure 15. M 68B, surface modifications of the tibia due to the syphilis.

Figura 16. M 231, modificări cauzate de tuberculoză pe suprafața interioară a coastei.

Figure 16. M 231, surface modifications of the rib due to the tuberculosis.

Figura 17. M 231, modificări cauzate de tuberculoză pe suprafața humerusului stâng.

Figure 17. M 231, surface modifications of the left humerus due to the tuberculosis.

Figura 1. M 89, carii pe molarii mandibulari.

Figura 2. M 2, abces la molarul 1 de pe maxilar.

Figura 3. M 27, tartru depus pe dinții mandibulari.

Figura 4. M 81, hipoplazia emailului.

Figura 5. M 111, *Cribo orbitalia*.

Figura 6. M 2, osteoartroză pe epifiza distală de la femurul drept.

Figura 7. M 93, osteoartroză pe epifiza proximală a tibiei drepte.

Figura 8. M 60, osteoartroză pe epifiza distală a humerusului stâng.

Figura 9. M 2, periostită pe tibia dreaptă.

Figura 10. M 153, periostită pe tibia stângă.

Figura 11. M 127, fractură a cubitusului drept.

Figura 12. M 178, fractura a femurului stâng.

Figura 13. M 127, fractură cu înfundare a suprafeței osului.

Figura 14. M 302, leziuni tipice pentru infecția cu sifilis pe frontal.

Figura 15. M 68B, modificări ale suprafeței tibiei cauzate de sifilis.

Figura 16. M 231, modificări cauzate de tuberculoză pe suprafața interioară a coastei.

Figura 17. M 231, modificări cauzate de tuberculoză pe suprafața humerusului stâng.